

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ОБСТАВИН, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ (НА ПРИКЛАДІ ДЕЯКИХ ВИДІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ)

ГАЮР Ігор Йосипович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та правоохоронної діяльності Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом, місто Хмельницький

**УДК 343.982:343.131:343.211
DOI 10.32782/NP.2022.1.10**

В статті автором излагаются правовые основы и перспективы развития судебной экспертизы и уголовного процессуального права в свете правовой реформы Украины. На основании теоретического анализа и практического опыта рассматривается понятие заключения эксперта как основания для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию в уголовном процессе Украины. На примере некоторых видов судебных экспертиз осуществляется анализ проблематики установления фактических обстоятельств и доказательной базы, которые станут основанием для подозрения и обвинения лица в совершении уголовного деяния, для качественного и объективного выполнения задач уголовного производства. Автором статьи освещается новый, собственный взгляд на современную позицию по заключению эксперта. В статье обосновывается необходимость эффективного сотрудничества работников правоохранительных органов и экспертов (специалистов). Сформированы и представлены предложения по улучшению методики назначения экспертизы при рассмотрении уголовных дел. Автором сформированы и представлены собственные (авторские) вопросы при проведении судебной автотехнической экспертизы. Раскрывается значение и место этих новелл в системе права, судебной экспертизы и уголовного процесса в целом. Сделаны выводы и даны рекомендации по согласованному применению норм действующего законодательства в практической деятельности эксперта, следователя, детектива и судьи. Обращено внимание на необходимость дальнейшего на-

учного сотрудничества ученых, специалистов в области материального и процессуального права.

Ключевые слова: заключение, исследование, детектив, экспертиза, следователь, суд, судья, специалист, уголовный процесс, уголовное производство.

Постановка проблеми

У контексті сучасної правової реформи правоохоронної системи, яка триває у державі, та вдосконалення чинного законодавства України покладається особлива відповідальність на правоохоронні органи, експертні установи та судову систему в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень з тим, щоб кожний, хто їх вчинив, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Вказана позиція покладає особливу відповідальність на експертів, детективів, слідчих та суддів України суворо дотримуватись норм конституції України та законодавства держави у цілому.

Так, законодавцем України у пункті 14 статті 92 Конституції України [1] визначено, що судоустрій, судочинство та засади

судової експертизи визначаються тільки законами України, а підставою кримінальної відповідальності визначено вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого Кримінальним кодексом України - стаття 2 зазначеного Кодексу (далі КК України)[2].

Зазначене не уявляється можливим без суворого дотримання норм Конституції України, процедури законності та встановлення обставин, які підлягають доказуванню. У цьому і полягає **актуальність** проблеми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проведеним аналізом [1–7] встановлено, що науковці та практики неодноразово досліджували методологію, поетапність та процедурну законність отримання обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному процесі, пов'язані із цим теоретичні напрацювання та правові шляхи в цілому та їх окремі аспекти зокрема. Проте розгляд наукової позиції щодо висновку експерта як підстави для встановлення обставин, які підлягають доказуванню, вимагає свого детального дослідження та аналізу.

Мета статті – на підставі проведеного теоретичного аналізу та власного практичного досвіду розглянути дефініцію висновку експерта як підставу для встановлення обставин, які підлягають доказуванню (на прикладі деяких видів судових експертиз), для якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, покращення інноваційної політики України взагалі, а також висвітлити новий погляд на сучасну позицію щодо висновку експерта.

Виклад основного матеріалу

У відповідності до Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза - це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що

є або будуть предметом судового розгляду [3].

Законодавцем України визначено, що процедура проведення експертизи, діяльність експерта та спеціаліста у кримінальному процесі держави регулюється відповідно Кримінальним процесуальним кодексом України (далі КПК України) [4], Законом України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року [3], а також відомчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України з питань проведення експертиз тощо.

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань [5].

Так, діяльність слідчого, детектива, суду, яка пов'язана з призначенням експертизи та оцінкою висновку експерта, спрямована на використання встановлених цією особою фактичних даних для доведення певних обставин, що належать до конкретної справи.

При проведенні різних видів експертиз можуть встановлюватися різні за своїм характером та змістом факти. Так, під час проведення криміналістичної експертизи ідентифікуються певні об'єкти (люди, речі, тварини тощо), встановлюється групова приналежність різноманітних матеріалів речовин та виробів, і навіть факти неідентифікаційного характеру, такі, як: механізм утворення слідів, їх давність, умови, при яких відбулися зміни у слідах, тощо. Експертиза може також встановлювати стан та відношення об'єктів матеріального світу, причинний зв'язок між дією та бездіяльністю особи, а також зумовлені нею наслідки та багато іншого.

Слідчий, детектив, суд у кожному конкретному випадку повинен визначати, яке

доказове значення має висновок експерта та як його можна використовувати для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. А тому мають враховуватися конкретні обставини справи. Слід зазначити, що одні й ті самі встановлені експертом та, на його думку, абсолютно однакові фактичні дані можуть мати зовсім різне доказове значення у різних провадженнях.

Так, у відповідності до норм чинного КПК України (статті 91), законодавець визначив наступні обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [4]:

- подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);
- винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;
- вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;
- обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;
- обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;
- обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилання особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя

вчинення кримінального правопорушення;

- обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Також законодавець у цій же нормі Закону зазначив, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Крім того, обставини конкретної справи, які зумовили необхідність призначення експертизи, мають значний вплив на доказове значення фактичних даних, що містяться у висновку експерта.

Зв'язок встановлених експертом фактичних даних з обставинами справи, які підлягають доказуванню, не є однозначним. На практиці з одного і того ж встановленого експертом факту можуть впливати різні висновки.

В окремих випадках встановлені експертом фактичні дані безпосередньо характеризують подію кримінального правопорушення. При цьому між висновком експерта та предметом доказування, по суті, немає проміжних ланок, які також підлягають доказуванню. Наприклад, якщо з висновку експерта випливає, що анонімний лист, у змісті якого є ознаки вимагання грошових коштів, майна або погроза життю людини, написаний підозрюваним (обвинуваченим), сам висновок може бути визнаний прямим доказом його вини.

У більшості випадків зв'язок між фактичними даними, встановленими експертом, та обставинами, які підлягають доказуванню, не є таким очевидним. При цьому між даними, встановленими експертом, та предметом доказування є також проміжні ланки, які підлягають доказуванню, характер, кількість та своєрідність яких залежать від характеру висновків експерта та багатьох інших причин.

Наприклад, у тому випадку, коли експерт встановив, що слід на зламаній дужці навісного замка дверей залишено ломом-цвяходером («фомкою»), який належить гр. Ф., щоб довести, що це пошкодження

зробив саме він, слідчому треба довести, що, окрім гр. Ф., ніхто не користувався цим монтувальним (монтажним) ломом – «фомкою», що він зберігався у такому місці, про яке знав лише гр. Ф., та інш.

Ще більше проміжних ланок між висновком експерта та предметом доказування має місце тоді, коли експерт дає висновок про групову приналежність об'єктів, які ним досліджувалися.

Висновок експерта може бути використаний слідчим, детективом, судом не лише для встановлення обставин, які підлягають доказуванню, тобто лише у кримінально-процесуальному плані. Факти, виявлені експертом, допомагають слідчому, детективу, суду виявляти й обставини кримінально-правового характеру, тобто вони сприяють встановленню складу кримінального правопорушення.

Так, відповідно до вчення науки «Кримінальне право» [6, С.66] та чинного Кримінального кодексу України [2] склад кримінального правопорушення утворюють наступні ознаки (елементи): об'єкт кримінального правопорушення, об'єктивна сторона кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення та суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

При розслідуванні та судовому розгляді кожного провадження (справи) необхідно досліджувати всі елементи складу кримінального правопорушення. Встановлені експертом фактичні дані разом із іншими доказами також можуть використовуватися для доказування окремих факультативних ознак (елементів) складу кримінального правопорушення, якими є: мотив, мета, емоційний стан, обстановка, знаряддя, засоби вчинення правопорушення та інш.

Так, встановлені під час проведення судової автотехнічної експертизи фактичні дані про дії водія конкретного автомобіля дають можливість слідчому, детективу, суду встановлювати об'єктивну сторону вчиненого ним кримінального правопорушення. У цьому випадку спеціальні знання експерта-автотехніка, його розрахунки допомагають встановлювати, як діяв та

як повинен був діяти водій у конкретній ситуації.

Науковою основою судової автотехнічної експертизи є судова автотехніка – інтеграційна галузь судового транспортознавства, що включає інженерні та криміналістичні знання про закономірності дорожньо-транспортних пригод, методологію їх розслідування та методи вирішення завдань судової автотехнічної експертизи. Остання є різновидом судової інженерно-транспортної експертизи, суть якої полягає в експертному дослідженні та встановленні механізму дорожньо-транспортної пригоди, її обставин, технічного стану транспортних засобів та дороги, психофізіологічних характеристик його учасників. Дослідженню підлягають матеріали провадження, результати огляду місця події, транспортні засоби, їх деталі, вузли та агрегати, системи, водій.

З урахуванням предмета доказування та змісту спеціальних знань, у судовотехнічній експертизі можна виділити такі види:

- 1) судова експертиза обставин дорожньо-транспортної пригоди;
- 2) судова експертиза технічного стану транспортного засобу;
- 3) судова експертиза слідів на транспортному засобі та місці дорожньо-транспортної пригоди (транспортно-трасологічна експертиза).

Кожна із зазначених видів судової автотехнічної експертизи має певне коло завдань, що вирішується експертизою самостійно, або у комплексі з іншими видами судової автотехнічної експертизи та з експертизами, які не належать до класу транспортних – трасологічної, медичної, металознавчої тощо.

Важливими обставинами, що характеризують об'єктивну сторону вчиненого водієм кримінального правопорушення, є встановлені експертом причина та час утворення поломок деталей та механізмів автомобіля. У процесі проведення судової автотехнічної експертизи можуть надаватися відповіді на наступні питання, які спрямовані на встановлення об'єктивної

сторони кримінального правопорушення (на додаток до питань, визначених Національним науковим центром «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» [7], надаємо власний (авторський) перелік можливих питань):

- Якою є швидкість руху транспортного засобу на момент дорожньо-транспортної пригоди ?

- Чи мав у своєму розпорядженні водій транспортного засобу можливість запобігти наїзду на пішохода ?

- Чи була технічна можливість запобігання дорожньо-транспортній пригоді гальмуванням та об'їздом у задані моменти ?

- Чи можливо встановити момент виникнення небезпеки для руху, який вимагає вживання екстрених заходів щодо запобігання дорожньо-транспортній пригоді (якщо для цього необхідні спеціальні знання у проведенні розрахунків, моделювання, експерименту) ?

- Яким було взаємне розташування транспортних засобів та перешкоди в момент, коли водій ще мав технічну можливість запобігти дорожньо-транспортній пригоді ?

- Як повинен був діяти водій з точки зору безпеки руху в конкретній дорожньо-транспортній ситуації ?

- Які саме дії водія з управління транспортного засобу, починаючи з моменту виникнення небезпеки для руху, могли запобігти дорожньо-транспортній пригоді та якими саме вимогами Правил дорожнього руху вони передбачені ?

- Чи мав водій технічну можливість у конкретний момент вчинити дії, передбачені Правилами дорожнього руху, щоб уникнути події ?

- Чи мав водій технічну можливість запобігти дорожньо-транспортній пригоді шляхом зниження швидкості транспортного засобу або об'їзду в конкретний момент; коли водій мав та міг передбачити виникнення небезпеки руху ?

- Чи є причинний зв'язок між діями (бездіяльністю) водія та наслідками технічного характеру (наїзд, зіткнення, перекидання тощо) ?

Під час проведення експертизи можуть встановлюватися й факти, що належать до суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, у тому числі обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання (вину), перелік яких законодавцем надано у статтях 66 та 67 КК України [2]. Необхідність у цьому з'являється, зокрема, тоді, коли потрібно з'ясувати, чи передбачав підозрюваний (обвинувачуваний) суспільно небезпечні наслідки своєї дії або бездіяльності (стаття 24 КК України), чи міг та чи повинен був він їх передбачити (стаття 25 КК України)[2]. Відповідаючи на питання про можливість запобігання цим наслідкам, експерт встановлює важливий для справи причинний зв'язок між діями і наслідками, що настали.

У слідчій та судовій практиці за участю експерта досить часто встановлюється безпосередній об'єкт кримінального правопорушення.

Так, наприклад, виявленню безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення сприяє встановлення криміналістичною експертизою факту виготовлення підроблених документів.

Також у юридичному середовищі загальновідомим є значення висновку експерта для прямого або непрямого встановлення суб'єкта кримінального правопорушення. Зокрема у багатьох випадках тільки шляхом ототожнення особи за почерком, підписом, папілярним візерунком встановлюється особа, яка вчинила кримінальне правопорушення.

І, нарешті, слід зазначити, що висновок експерта має важливе кримінологічне значення. Він допомагає слідчому, детективу, суду встановлювати разом із іншими доказами обставини, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення, та на цій підставі розробляти рекомендації, спрямовані на їх усунення.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Автор статті поставив перед собою завдання донести до широкого загалу науковців та практиків нове, власне бачення сучасної дефініції висновку експерта як

підстави для встановлення обставин, які підлягають доказуванню, з метою якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, використовуючи при цьому приклади судових експертиз, які призначались правоохоронними органами України.

Проведеним дослідженням встановлено, що порядок призначення, проведення експертного дослідження та складання за його наслідками висновку експерта вимагають від правоохоронних, судових та експертних органів вдосконалення вже існуючих та розроблення нових правових методів, оскільки останні прямо пропорційно впливають у подальшому на законність, повноту та об'єктивність встановлення обставин, які підлягають доказуванню, є невід'ємною складовою запоруки якісного та ефективного виконання завдань та дотримання загальних засад кримінального провадження.

Зважаючи на наявність недоліків у цій сфері процесуально-правової та експертної діяльності, вважаємо за актуальні подальші дослідження відповідної спрямованості, адже останні створюватимуть перспективи теоретичних та практичних напрацювань та сприятимуть розв'язанню проблемних питань на цьому напрямку.

Література

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст.141) (редакція станом на 01.01.2020) [Електронний ресурс] : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2022).

2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. (редакція станом на 05.01.2022) [Електронний ресурс] : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2022).

3. Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.94 №4038-ХІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994,- № 28, ст.232) (редакція станом на 01.01.2022) [Електронний ресурс] : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2022).

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12,- № 13 ст.88. (редакція станом на 05.01.2022) [Електронний ресурс] : <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2022).

5. Осмолян В. А. Розгляд та вирішення процесуальних ситуацій, які виникають у кримінальних провадженнях при призначенні експертизи в суді / В.А. Осмолян // Науково-практичний журнал з проблем конституційного, цивільного, кримінального, екологічного та інших галузей права «Право. UA / Law.UA». № 3, 2021. – С.91-97.

6. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / [А. А.Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та інш.] ; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2020. – 428 с.

7. Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». Офіційний сайт. [Електронний ресурс] : <https://www.hniise.gov.ua> (дата звернення: 25.01.2022).

I.Y. Gayur

EXPERT OPINION AS A BASIS FOR ESTABLISHING CIRCUMSTANCES TO BE PROVEN

In the article, the author sets out the legal foundations and prospects for the development of forensic examination and criminal procedural law in the light of the legal reform of Ukraine. On the basis of theoretical analysis and practical experience, the concept of an expert's opinion is considered as a basis for establishing circumstances to be proved in the criminal process of Ukraine. On the example of some types of forensic examinations, an analysis is made of the problems of establishing factual circumstances and the evidence base, which will become the basis for suspicion and accusation of a person in the commission of a criminal act, for the qualitative and objective fulfillment of the tasks of criminal proceedings. The author of the article highlights a new, own view of the modern position according to the expert's conclusion. The article substantiates the need for effective cooperation between law enforcement officers and experts

АНОТАЦІЯ

У статті автор викладає правові основи та перспективи розвитку судової експертизи та кримінального процесуального права у світлі правової реформи в Україні. На підставі теоретичного аналізу та власного практичного досвіду розглядається поняття висновку експерта як підстави для встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному процесі України. На прикладі деяких видів судових експертиз здійснюється аналіз проблематики встановлення фактичних обставин та доказової бази, які стануть підставою для підозри та обвинувачення особи у вчиненні кримінального протиправного діяння, для якісного та об'єктивного виконання завдань кримінального провадження. Автор статті висвітлює новий, власний погляд на сучасну позицію щодо висновку експерта. У статті обґрунтовується необхідність ефективної співпраці працівників правоохоронних органів та експертів (спеціалістів). Сформувані та наведені пропозиції щодо покращення методики призначення експертизи під час розгляду кримінальних справ. Автор сформував та надав власні (авторські) питання при проведенні судової автотехнічної експертизи. Розкривається значення та місце цих новел у системі права, судової експертизи та кримінального процесу у цілому. Зроблені висновки та надані рекомендації щодо узгодженого застосування норм чинного законодавства у практичній діяльності експерта, слідчого, детектива та судді. Привернуто увагу на необхідність подальшої наукової співпраці вчених, спеціалістів у галузі матеріального та процесуального права.

Ключові слова: висновок, дослідження, детектив, експертиза, слідчий, суд, суддя, спеціаліст, кримінальний процес, кримінальне провадження.

(specialists). Formed and presented proposals for improving the methodology for appointing an examination in the consideration of criminal cases. The author has formed and provided his own (author's) questions during the forensic autotechnical examination. The significance and place of these short stories in the system of law, forensic examination and the criminal process as a whole is revealed. Conclusions are drawn and recommendations are given on the coordinated application of the norms of the current legislation in the practical activities of an expert, investigator, detective and judge. Attention is drawn to the need for further scientific cooperation between scientists, specialists in the field of substantive and procedural law.

Keywords: conclusion, research, detective, examination, investigator, court, judge, specialist, criminal process, criminal proceedings.